

УДК 343.973

Полянська В. С. – аспірант Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

Кримінологічна характеристика учасників транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості

Розглянуто кримінологічну характеристику особи членів транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості. Визначено, що кримінологічна характеристика учасників транснаціональних злочинних угруповань спрямована на виявлення та систематизацію даних про особистісні риси та рольовий статус членів цих угруповань з метою пізнання особливостей механізму формування і функціонування таких злочинних об'єднань. Установлено, що лідерам й активним учасникам транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості притаманні такі характеристики: здебільшого це особи чоловічої статі, старші, порівняно із загальнокримінальними злочинцями, за віком, які часто не мають кримінального минулого, наділені високим соціальним статусом, мають належний освітній та інтелектуальний рівні, рівень професійної підготовки, знання в галузі інформаційних технологій, економіки, фінансів, міжнародної торгівлі, досвід зарубіжних поїздок, широке коло спілкування, розвинені комунікативні здібності, володіють однією або кількома іноземними мовами. Зазначено, що учасники транснаціонального злочинного угруповання можуть бути громадянами різних держав. Констатовано, що до складу транснаціональних злочинних угруповань економічної спрямованості можуть входити колишні та чинні працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема депутати різних рівнів, правоохоронці, судді, митники, прикордонники, працівники фінансово-кредитних установ, особи, що надають посередницькі, страхові й інші послуги, адвокати, юристи.

Ключові слова: злочинність, транснаціональна організована злочинність, транснаціональна організована економічна злочинність, організовані злочинні угруповання, особа злочинця.

Постановка проблеми. Протягом останніх років у світі стрімко зростає рівень транснаціональної економічної злочинності, що стимулюють досягнення в галузі технологій, засобів зв'язку, безпрецедентне розширення міжнародної комерційної та економічної діяльності, перевезення і туризму.

Транснаціональні злочинні угруповання ефективно використовують нову економічну обстановку, повсякчас збільшують доходи від своєї діяльності. Поширеними є легалізація (відмивання) коштів і майна, здобутого злочинним шляхом, транснаціональна корупція, фальшивомонетництво, транснаціональна кіберзлочинність, порушення прав

інтелектуальної власності, контрабанда, незаконний обіг предметів мистецтва, злочини у фінансово-кредитній сфері.

Найактивніше використовують корупційні механізми, за допомогою яких встановлюють контроль як над правоохоронними структурами, так і над іншими органами державної влади.

З огляду на очевидну небезпеку, яку становить поширення цього виду злочинності, питання кримінологічної характеристики особи членів транснаціональних організованих злочинних угруповань у сфері економіки є актуальними для наукової та практичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним засадам протидії транснаціональній організованій злочинності присвячено роботи М. Г. Вербенського, О. М. Бандурки, П. Д. Біленчука, В. В. Голіни, О. М. Джужі, А. Д. Дорошенка, В. М. Дрьоміна, Г. П. Жаровської, А. П. Закалюка, Н. А. Зелінської, О. В. Козаченко, Г. П. Пожидаєва, О. С. Проневича, І. В. Пшеничного, Е. В. Расюка, Є. Д. Скулиша, Ю. Ю. Сорочика, О. В. Столярського, О. Ю. Шостко та ін.

Метою статті є аналіз специфіки особистісних рис і рольового статусу членів транснаціональних злочинних угруповань у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. На вивченні особи злочинця традиційно акцентують увагу в кримінологічній науці, оскільки без визначення специфічних характеристик особи з протиправною поведінкою, а також процесу її формування неможливо ефективно протистояти таким діям, організувати протидію як окремим злочинам, так і злочинності загалом.

Кримінологічна характеристика учасників транснаціональних злочинних угруповань спрямована на виявлення та систематизацію даних про особистісні риси та рольовий статус членів цих угруповань з метою пізнання особливостей механізму формування та функціонування таких злочинних об'єднань.

Однак здійснити повне кримінологічне дослідження учасників транснаціональних злочинних угруповань складно у зв'язку з недостатністю статистичних даних, тіньовим характером діяльності та добре організованим захистом таких угруповань від соціального контролю, а також недостатнім рівнем наукового розроблення цієї проблематики.

Крім того, узагальнена кримінологічна характеристика особи учасників транснаціональних злочинних угруповань буде мати умовний характер, оскільки правопорушники, що вчиняють правопорушення з різних категорій транснаціональних

економічних злочинів, різняться між собою (наприклад, особа фальшивомонетника, контрабандиста та ін.).

За рольовими характеристиками серед злочинців цієї категорії переважно виокремлюють три основні ланки.

Так, Т. В. Мельничук у структурі організованих злочинних угруповань у сфері зовнішньоекономічної діяльності визначає:

- 1) безпосередніх виконавців;
- 2) осіб, що виконують організаторсько-допоміжні функції;
- 3) осіб, що очолюють злочинні угруповання та здійснюють організаційно-управлінські функції [1, с. 87].

Дослідники В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов виокремлюють групи керівників, забезпечення безпеки функціонування злочинного утворення, матеріально-технічного забезпечення, виконавців [2, с. 25].

Суттєвою ознакою та важливим елементом характеристики транснаціонального злочинного угруповання є наявність лідера (керівника). Необхідність у керуванні постає у злочинній групі (організації) об'єктивно, оскільки ускладнення злочинної діяльності, прагнення отримання максимальних злочинних прибутків потребує координації та управління. В угрупованні обов'язково з'являється особа, яка здатна до аналізу ситуації, управління людьми й обізнана з технологіями злочинного бізнесу. Лідер стає центральною фігурою у злочинному угрупованні. Він згуртовує групу, надає її діяльності єдності та цілеспрямованості.

Обрання лідера злочинного угруповання здійснюють під впливом двох факторів: об'єктивного, тобто в лідери висувають того члена групи, який найкраще виявив себе в підготовці та вчиненні злочинів, і суб'єктивного, відповідно до якого в лідери висувають особу завдяки її особистісним якостям, які необхідні для здійснення функцій лідера в злочинній групі [3, с. 9].

Фахівці виокремлюють низку функцій, які виконує лідер у процесі функціонування злочинного угруповання:

– організаторська – лідер упорядковує діяльність угруповання, розробляє заходи захисту, керує підготовкою, учиненням і приховуванням злочинів. Власне лідери можуть і не володіти спеціальними знаннями в міжнародному кримінальному бізнесі, унаслідок чого залучають до своєї діяльності радників і консультантів;

– кадрова – вербування нових членів угруповання та навчання їх злочинних навичок;

– інформаційна – лідер забезпечує надходження необхідної інформації, аналізує її та за необхідності передає членам злочинної групи;

– фінансова – облік і розподіл доходів, отриманих угрупованням, створення матеріальних фондів угруповання, їх зберігання, визначення порядку використання тощо;

– ідеологічна – лідер формує морально-психологічний клімат не лише у злочинному середовищі, а й на рівні суспільства, демонструючи стандарти життя, не досяжні для більшості людей, тим самим поширюючи уявлення про всемогутність злочинних угруповань;

– стратегічна – полягає в тому, що угруповання функціонують згідно з ідеями та планами лідерів (керівників);

– нормативна – лідер визначає допустимі межі й норми поведінки всередині злочинного угруповання, встановлює заборони, за порушення яких застосовує відповідні санкції;

– дисциплінарна (впливає з нормативної), зокрема обов'язок вирішувати різноманітні конфлікти, які нерідко виникають усередині угруповання [4, с. 46–48; 5, с. 123–124].

Керівник (лідер) транснаціонального злочинного угруповання переважно має специфічні особистісні риси, що є психологічними передумовами для здійснення організаторської діяльності (організаторські здібності, лідерські риси тощо). Часто особистісними рисами лідерів цих злочинних угруповань є такі: наявність кримінального досвіду, розвинені фізичні дані, заповзятливість, кмітливість, рішучість, схильність до ризику, здатність швидко орієнтуватися в новій обстановці та приймати рішення в складних ситуаціях, підпорядковувати своїй волі інших, уміння забезпечити конспіративність злочинів, які готують.

Ці риси надають лідерам угруповань можливість впливати на інших людей, залучати їх до злочинної діяльності, організувати злочинну групу (організацію), розробити плани як тривалої злочинної діяльності, так і вчинення конкретного злочину, власними прикладом й авторитетом спонукати співників до злочинних дій.

У спеціальних дослідженнях зазначено, що лідерами злочинних угруповань економічної спрямованості є переважно особи чоловічої статі віком від 30-ти до 50 років, які раніше не були судимі, не мають кримінального минулого. У переважній більшості вони одружені, мають дітей, що засвідчує прагнення до респектабельності. Серед них – представники корпоратизованого сектору економіки, де є значні надприбутки (керівники підприємств – експортерів стратегічної сировини,

зайняті у фінансово-кредитній і посередницькій сферах, нафтогазовій галузі, сферах реалізації підакцизних товарів). Вони добре обізнані з господарським законодавством, правилами ринкової економіки, часто – дипломовані, досвідчені фахівці, орієнтуються в політичній та економічній ситуації та ринковій кон'юктурі [6, с. 116].

Лідери транснаціональних злочинних угруповань намагаються перейти (і переходять) на інший, вищий, рівень діяльності, отримуючи владу й офіційне визнання, входячи до органів законодавчої, виконавчої і судової влади.

Лідери й активні члени таких угруповань нерідко виїжджають за кордон, де набувають громадянства інших держав і, переховуючись від правоохоронних органів, залишаються там на постійне проживання. Перебуваючи за межами держави, вони продовжують керувати злочинними угрупованнями, створюють спільні фірми для легалізації своїх доходів та іншої злочинної діяльності [7, с. 133].

Представники умовної середньої ланки (організаційно-контрольної) виконують такі функції, як розвідка та контррозвідка, встановлення і підтримання корумпованих зв'язків з державними чиновниками середнього та нижчого рівнів, безпосереднє забезпечення безпеки діяльності злочинної організації, а також виконання керівних господарських функцій без прийняття важливих рішень.

Члени цих ланок – здебільшого перевірені особи з відповідним рівнем професійної підготовки, яким можна доручити виконання складних завдань. Це переважно особи чоловічої статі, віком від 25-ти до 40 років, які мають вищу економічну, юридичну чи технічну освіту [6, с. 116].

Усередині цієї ланки виокремлюють:

– консультантів (радників), якими є особи, добре обізнані про стан справ в економічній сфері, у якій реалізують злочинну діяльність транснаціональні угруповання. Іноді консультанти достеменно можуть і не знати, як і хто саме використовує їхні спеціальні знання. Водночас такими консультантами можуть бути досвідчені юристи, які використовують свої знання та зв'язки зі співробітниками правоохоронних органів для отримання інформації, до якої немає легального доступу, і виконання інших злочинних завдань угруповання;

– учасників, які забезпечують безпеку угруповання – здійснюють розвідувальну і контррозвідувальну діяльність, протидію та компрометацію працівників правоохоронних органів, уживають заходів щодо звільнення членів угруповання від

кримінальної відповідальності. До виконання таких функцій нерідко залучають колишніх працівників силових структур, які володіють основами оперативної та слідчої роботи, можуть кваліфіковано здійснювати зовнішнє спостереження, прослуховувати телефонні переговори, отримувати інформацію з комп'ютерних мереж;

– осіб, які безпосередньо не беруть участі в учиненні злочинів членами угруповання, однак сприяють його діяльності, – корумповані співробітники державного апарату, правоохоронних і контролюючих органів, адвокати, юристи, журналісти та ін. [4, с. 56–58].

На виконавців покладають безпосереднє вчинення діянь, які охоплені ознаками об'єктивної сторони складу злочину, а також виконання інших допоміжних функцій (транспортування, охорона, контакти з дрібними посередниками тощо). Саме від їхніх дій залежать результати діяльності угруповання та розмір отриманого доходу.

Часто виконавцями транснаціональних економічних злочинів є особи, яким притаманний високий рівень кримінального професіоналізму, сформованість навичок з підготовки, учинення і приховування злочинів, у галузі інформаційних технологій, економіки, фінансів, міжнародної торгівлі. Вони нерідко мають досвід закордонних поїздок, широке коло спілкування, розвинені комунікативні здібності, часто володіють однією або кількома іноземними мовами.

Як і у випадку з радниками (консультантами), члени нижчих ланок, навіть за умови фактичного виконання значного обсягу роботи, іноді можуть не здогадуватися про кримінальний характер діяльності всієї організації.

Безпосередні виконавці, як і інші члени транснаціонального злочинного угруповання, можуть бути громадянами різних держав.

В окремих дослідженнях зазначають про старший вік учасників транснаціональних економічних злочинних угруповань, порівняно з іншими категоріями злочинців, особливо загальнокримінальних, їхній вищий освітній та інтелектуальний рівні. Більшість із цих осіб у побуті характеризуються позитивно, мають сім'ї, до кримінальної відповідальності не притягалися [1, с. 93–94].

Такі відомості наводить, зокрема, М. Г. Вербенський, який стверджує, що особи, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки, здебільшого мають високий освітній цenz, рівень соціальної адаптованості, значний соціальний статус. Приналежність до освіченого прошарку суспільства

стала підставою для поширення терміна «білокомірцева злочинність» [8, с. 379].

Серед учасників транснаціональних злочинних угруповань значно переважають чоловіки. З-поміж психологічних рис для них властиві прагнення до наживи, отримання прибутку незаконним шляхом, самоствердження, ігнорування норм закону та моралі, а також інтересів держави, суспільства й окремих осіб, зневажливе ставлення до основних людських цінностей, чужої власності.

До складу транснаціональних злочинних угруповань економічної спрямованості можуть входити колишні та чинні працівники органів державної влади й місцевого самоврядування, зокрема депутати різних рівнів, правоохоронці, судді, митники, прикордонники, працівники фінансово-кредитних установ, особи, що надають посередницькі, страхові й інші послуги, адвокати, юристи.

Висновки. Підбиваючи підсумки дослідження, необхідно зазначити, що лідерам й активним учасникам транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості притаманні такі характеристики: здебільшого це особи чоловічої статі, старші, порівняно із загальнокримінальними злочинцями, за віком, які часто не мають кримінального минулого, наділені високим соціальним статусом, мають належний освітній та інтелектуальний рівні, рівень професійної підготовки, знання в галузі інформаційних технологій, економіки, фінансів, міжнародної торгівлі, досвід зарубіжних поїздок, широке коло спілкування, розвинені комунікативні здібності, володіють однією або кількома іноземними мовами. Учасники транснаціонального злочинного угруповання можуть бути громадянами різних держав. До складу транснаціональних злочинних угруповань економічної спрямованості можуть входити колишні та чинні працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, інші посадовці.

Перспективними напрямками подальших досліджень вбачається глибоке вивчення особи злочинців, що вчиняють транснаціональні економічні злочини, а також механізмів формування та функціонування транснаціональних організованих злочинних угруповань економічної спрямованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А. М. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері економіки в складі злочинних організацій [Електронний ресурс] / А. М. Бойко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2003. – Вип. 180. – С. 115–118. – (Серія «Правознавство»). – Режим доступу: http://library.chnu.edu.ua/res//library/elib/visnyk_chnu/visnyk_chnu_2003_0180.pdf. – Назва з екрана.

2. Вербенський М. Г. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють транснаціональні злочини у сфері економіки [Електронний ресурс] / М. Г. Вербенський // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – № 53. – С. 378–383. – Режим доступу: http://file:///C:/Users/1/Downloads/apdp_2010_53.pdf. – Назва з екрана.

3. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії / М. В. Корнієнко. – Київ : Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с.

4. Костроміна О. Г. Наукові засади розслідування економічних злочинів, вчинених організованими групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Г. Костроміна. – Київ, 2003. – 17 с.

5. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 304 с.

6. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері : монографія / Т. В. Мельничук. – Одеса : Фенікс, 2010. – 246 с.

7. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 304 с.

8. Черноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : монографія / Ю. М. Черноус. – Київ : Скіф, 2012. – 448 с.

REFERENCES

1. Boik, A.M. (2003). Kryminolohichna kharakterystyka osob, yaki vchyniaut zlochnyny u sferi ekonomiky v skladi zlochnnykh orhanizatsii [Criminological characteristics of persons committing crimes in the field of economics as part of criminal organizations]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu, Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 180, 115-118. Retrieved from http://library.chnu.edu.ua/res/library/elib/visnyk_chnu/visnyk_chnu_2003_0180.pdf [in Ukrainian].

2. Varbenskyi, M.H. (2010). Kryminolohichna kharakterystyka osob, yaki vchyniaut transnatsionalni zlochnyny u sferi ekonomiky [Criminological characteristics of persons committing transnational crimes in the sphere of economics]. *Aktualni problemy derzhavy i prava, Actual problems of state and law*, 53, 378-383. Retrieved from http://file:///C:/Users/1/Downloads/apdp_2010_53.pdf [in Ukrainian].

3. Korniienko, M.V. (2004). *Orhanizovana zlochnynnist v Ukraini: suchasnyi stan, kryminolohichna kharakterystyka, zakhody protyidii* [Organized Crime in Ukraine: Current Situation, Criminological Characteristics, Measures of Counteraction]. Kyiv: Fond Yur nauky [in Ukrainian].

4. Kostromina, O.H. (2003). Naukovi zasady rozsliduvannya ekonomichnykh zlochnyiv, vchynenykh orhanizovanyimi hrupamy [Scientific principles of investigation of economic crimes committed by organized groups]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

5. Lysychenko, V.K., & Shekhavtsov, R.M. (2009). *Problemy teorii ta praktyky podolannya protyidii rozsliduvanniu okremykh riznovydiv zlochnyiv, vchynenykh orhanizovanyimi hrupamy, zlochnnyimi orhanizatsiyami* [Problems of the theory and practice of overcoming the counteraction to the investigation of certain types of crimes committed by organized groups, criminal organizations]. Luhansk: LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].

6. Melnychuk, T.V. (2010). *Orhanizovani formy zlochnynoi diialnosti u zovnishnoekonomichnii sferi [Organized forms of criminal activity in the foreign economic sphere]*. Odesa: Feniks [in Ukrainian].

7. Chaplynskyi, K.O. (2010). *Taktychne zabezpechennia rozsliduvannia diialnosti zlochnynykh uhrupovan [Tactical provision of investigation of the activities of criminal gangs]*. Dnipropetrovsk: Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].

8. Chornous, Yu.M. (2012). *Teoriia i praktyka kryminalistychnoho zabezpechennia dosudovoho slidstva u spravakh pro zlochnyny mizhnarodnoho kharakteru [Theory and practice of forensic provision of pre-trial investigation in cases of international crimes]*. Kyiv: Skif [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018

Polianska V. – Postgraduate Student of the University of State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

Criminological Characteristics of Personality of Transnational Organized Economic Crime Associations' Members

This article is concerning on research of persons of transnational organized economic crime associations' members. It is specified that criminological characteristics of transnational crime associations' members is aimed at defining and systematization of data on their personal qualities and role status with the purpose of determination of peculiarities of these associations' forming and functioning mechanisms. It is ascertained that transnational organized economic crime associations' leaders and active members are usually males, having older age (in comparison with usual criminals), frequently without previous criminal past, higher social status, appropriate educational and intellectual level, relevant professional training, knowledge and expertise in the field of informational technologies, economics, finance, international trading, foreign trips experience, wide circle of contacts, good communication and skills, able to speak one or more foreign languages. It is stated that transnational crime associations' members could be citizens of different states. It is noted that former and current state and local government servants, deputies of different levels, law enforcement officers, judges, customs officers, border guards officers, lending and financial institutions officials, lawyers, intermediary and insurance service providers could be transnational organized economic crime associations' members.

Keywords: crime; transnational organized crime; transnational organized economic crime; organized crime associations; personality of criminal.